

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/56/94-98>

Fatimə Şükürova
Bakı Slavyan Universiteti
magistrant
<https://orcid.org/0009-0009-1635-7833>
fatimasukurova@gmail.com

Təlim prosesində yeniyetmələrin motivasiyasını gücləndirən pedaqoji və psixoloji yanaşmalar

Xülasə

Məqalədə yeniyetmələrdə təlim motivasiyasının artırılmasında müasir pedaqoji və psixoloji yanaşmaların rolu elmi-nəzəri baxımdan təhlil olunur. Yeniyetməlik dövrünün psixoloji xüsusiyyətləri – özünüdərk, müstəqillik ehtiyacı və sosial münasibətlərin güclənməsi – təlim motivasiyasının strukturuna mühüm təsir göstərən amillər kimi qiymətləndirilir. Araşdırmada konstruktivist, fərdiləşdirilmiş, diferensial və inklüziv pedaqoji yanaşmaların şagirdlərin daxili motivasiyasının formalaşmasına təsiri əsaslandırılır. Eyni zamanda, motivasiyanın psixoloji əsasları kontekstində özünü müəyyən etmə nəzəriyyəsi, sosial-emosional öyrənmə və humanist pedaqogikanın əhəmiyyəti vurğulanır. Məqalədə kompetensiya əsaslı, nəticəyönlü, kooperativ və layihə əsaslı təlim yanaşmalarının yeniyetmələrin öyrənməyə marağının artırılmasında rolu göstərilir. Bundan əlavə, yeniyetmələr üçün motivasiya proqramlarının hazırlanması və tətbiqinin prinsipləri ümumiləşdirilir. Nəticə olaraq, motivasiya proqramlarının kompleks, sistemli və elmi əsaslara söykənməsi, müəllim-şagird və ailə-məktəb əməkdaşlığının gücləndirilməsi təlim motivasiyasının davamlılığının təmin olunmasında əsas şərt kimi qiymətləndirilir.

***Açar sözlər:** yeniyetmələr, təlim motivasiyası, daxili motivasiya, pedaqoji yanaşmalar, psixoloji yanaşmalar, motivasiya proqramları*

Fatima Shukurova
Baku Slavic University
Master's student
<https://orcid.org/0009-0009-1635-7833>
fatimasukurova@gmail.com

Modern Pedagogical and Psychological Approaches to Increasing Learning Motivation in Adolescents

Abstract

The article analyzes the role of modern pedagogical and psychological approaches in increasing learning motivation in adolescents from a scientific and theoretical perspective. The psychological characteristics of adolescence – self-awareness, the need for independence, and the strengthening of social relationships – are considered factors that have an important impact on the structure of learning motivation. The study substantiates the impact of constructivist, individualized, differential, and inclusive pedagogical approaches on the formation of students' intrinsic motivation. At the same time, the importance of self-determination theory, social-emotional learning, and humanistic pedagogy is emphasized in the context of the psychological foundations of motivation. The article shows the role of competency-based, outcome-oriented, cooperative, and project-based learning approaches in increasing adolescents' interest in learning. In addition, the principles of developing and implementing motivational programs for adolescents are summarized.

As a result, the need for motivation programs to be based on complex, systematic, and scientific foundations, and the strengthening of teacher-student and family-school cooperation, are considered to be the main conditions for ensuring the sustainability of learning motivation.

Keywords: *adolescents, learning motivation, intrinsic motivation, pedagogical approaches, psychological approaches, motivational programs*

Giriş

Yeniyyətlərin təlim motivasiyası yalnız pedaqoji deyil, həm də psixoloji və sosial faktorların qarşılıqlı təsirini nəzərə alan kompleks yanaşmadır. Ənənəvi müəllimmərkəzli təlim modelləri yeniyyətlərin bu ehtiyaclarını tam şəkildə təmin etmədiyindən, müasir təhsil sistemində şagirdyönümlü, motivasiyaedici və innovativ yanaşmaların tətbiqi zəruri hesab olunur. Bu prosesin səmərəli şəkildə izahı yeniyyətlilik dövrünün psixoloji xüsusiyyətlərinin, motivasiya mexanizmlərinin və təhsil mühitinin qarşılıqlı təsirinin kompleks şəkildə nəzərə alınmasını tələb edir. 11–17 yaş dövrünü əhatə edən yeniyyətlilik dövrü fərdin şəxsiyyət kimi formalaşmasının intensiv mərhələsi olub, bu mərhələdə özünüdərk, müstəqillik ehtiyacı və sosial münasibətlər ön plana çıxır. Məhz bu xüsusiyyətlər təlim motivasiyasının strukturunu və istiqamətini müəyyən edən əsas amillər kimi çıxış edir.

Bu inkişaf mərhələsində təlim motivasiyası yalnız biliyə maraqla məhdudlaşmır, eyni zamanda özünü təsdiq etmə ehtiyacı, sosial qəbul olunma, gələcək peşə perspektivlərinə yönəlmə və emosional münasibətlər kimi amillərlə sıx şəkildə bağlı olur. Motivasiya yeniyyətlərinin təlim fəaliyyətinə başlamaq, onu davam etdirmək və əldə olunan nəticələrə istiqamətlənmək üçün daxili və xarici təsirlərin vəhdəti kimi çıxış edir. Motivasiya səviyyəsinin yüksək olması şagirdin akademik nailiyyətlərinə, özünəinamının formalaşmasına və sosial adaptasiyasına birbaşa təsir göstərir. Bu baxımdan, müasir pedaqoji yanaşmalar və innovativ təlim metodları yeniyyətlərinin təlim motivasiyasının yüksəldilməsində mühüm vasitə hesab olunur.

Tədqiqat

Məqalənin məqsədi yeniyyətlərdə təlim motivasiyasının artırılmasında müasir pedaqoji və psixoloji yanaşmaların rolunu elmi-nəzəri baxımdan təhlil etmək, eləcə də motivasiya proqramlarının hazırlanması və tətbiqinin əsas prinsiplərini ümumiləşdirməkdir. Tədqiqatda şagirdyönümlü təlim modelləri, motivasiyanın psixoloji əsasları, kompetensiya və əməkdaşlığa əsaslanan yanaşmalar, həmçinin yeniyyətlər üçün motivasiya proqramlarının strukturu və effektivliyi nəzəri baxımdan araşdırılır.

Pedaqoji yanaşmaların təlim motivasiyasında rolu

Müasir təlim nəzəriyyələrində şagirdyönümlü pedaqoji yanaşmalar təlim motivasiyasının formalaşmasında və davamlılığının təmin edilməsində əsas istiqamətlərdən biri kimi qiymətləndirilir. Bu yanaşmalar təlim prosesini müəllimin bilik ötürən mərkəzi rolundan çıxararaq, şagirdi öyrənmə fəaliyyətinin fəal və məsuliyyətli subyekti kimi təqdim edir. Şagirdin qərarvermə, seçim etmə və öz təlim fəaliyyətinə nəzarət imkanlarının genişləndirilməsi daxili motivasiyanın inkişafına müsbət təsir göstərir.

Konstruktivist yanaşmaya əsasən, biliklər hazır şəkildə təqdim edilmir, əksinə, şagirdlərin mövcud bilikləri, əvvəlki təcrübələri və fərdi idrak fəaliyyətləri əsasında yenidən qurulur. Bu yanaşma şagirdin öyrənmə prosesində fəal iştirakını təmin etməklə yanaşı, onun müstəqil düşünmə, problem həll etmə və refleksiya bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır. Şagirdin öyrənmə prosesində subyektiv mövqedə olması və əldə etdiyi bilikləri mənalandırması təlimə marağı artırır və daxili motivasiyanın güclənməsinə səbəb olur (Kurt, 2021).

Fərdiləşdirilmiş və diferensial təlim yanaşmaları şagirdlər arasında mövcud olan fərdi xüsusiyyətləri – maraqları, ehtiyacları, bacarıq səviyyələri, idrak üsulları və öyrənmə tempələrini – nəzərə almağa yönəlmişdir. Təlim fəaliyyətinin bu xüsusiyyətlərə uyğun təşkil olunması şagirdlərin öz imkanlarını daha real qiymətləndirməsinə, uğur əldə etməsinə və şəxsi irəliləyişini müşahidə etməsinə şərait yaradır. Nəticədə, uğur hissi və kompetensiya inamı formalaşır ki, bu da təlim

motivasiyasının davamlılığını təmin edən əsas psixoloji mexanizmlərdən biri hesab olunur (Basye, 2018).

İnklüziv pedaqoji yanaşma isə təlim prosesində hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq bərabər imkanlara malik olmasını və fəal iştirakını hədəfləyir. Dəstəkləyici, qəbul edən və ayrı-seçkiliyə yol verməyən təhsil mühitinin yaradılması şagirdlərdə psixoloji təhlükəsizlik hissini gücləndirir, sosial bağlılıq və dəyərli olma duyğusunu formalaşdırır. Belə mühitdə şagirdlər səhv etməkdən çəkinmir, öz fikirlərini sərbəst ifadə edir və öyrənmə prosesinə daha yüksək motivasiya ilə qoşulurlar (“Şagirdyönümlü təlim”, 2023).

Ümumilikdə, konstruktivist, fərdiləşdirilmiş, diferensial və inklüziv yanaşmalar şagirdin öyrənmə prosesində fəal subyekt kimi iştirakını təmin etməklə, onun şəxsi təcrübə və maraqlarına əsaslanan bilik qurmasını, özünəinamının möhkəmlənməsini və sosial bağlılıq hissini inkişafını dəstəkləyir. Bu yanaşmalar təlim prosesini yalnız bilik ötürülməsi deyil, eyni zamanda motivasiyaedici, mənalı və inkişafyönümlü fəaliyyətə çevirir. Nəticədə, təlimin motivasiyaedici potensialı əhəmiyyətli dərəcədə artır və şagirdlərin öyrənməyə davamlı marağı formalaşır.

Motivasiyanın psixoloji əsasları

Təlim motivasiyasının izahında psixoloji yanaşmalar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki motivasiya yalnız tədris metodlarının nəticəsi deyil, eyni zamanda fərdin daxili psixoloji ehtiyacları, emosional vəziyyəti və sosial münasibətləri ilə sıx bağlı olan çoxölçülü prosesdir. Xüsusilə yeniyetməlik dövründə şəxsiyyətin formalaşması, özünüdərk və müstəqillik ehtiyacının güclənməsi motivasiya mexanizmlərinin psixoloji əsaslarla təhlilini zəruri edir.

Özünüdərk etmə (özünü müəyyən etmə) yanaşmasına əsasən, təlim motivasiyası fərdin üç fundamental psixoloji ehtiyacının – muxtariyyət, kompetensiya və sosial bağlılığın – təmin olunması nəticəsində formalaşır. Şagirdə seçim imkanlarının verilməsi, onun öz öyrənmə prosesinə təsir göstərə bilməsi muxtariyyət hissini gücləndirir. Eyni zamanda, bacarıqlarının inkişafını müşahidə etməsi və uğur əldə etməsi kompetensiya ehtiyacını təmin edir. Müəllim və həmyaşıdlarla müsbət münasibətlər isə sosial bağlılıq hissini formalaşmasına xidmət edir. Bu ehtiyaclar ödənildikdə şagirdlərdə daxili və davamlı motivasiya yaranır, öyrənmə fəaliyyəti xarici məcburiyyətdən daha çox şəxsi maraq və mənalıdırma ilə müşayiət olunur (“Özünüdərk etmə”, 2020).

Sosial-emosional öyrənmə (SEL) yanaşması şagirdlərin emosiyalarını tanıma, onları tənziqləmə, empati qurma və sağlam sosial münasibətlər yaratma bacarıqlarının inkişafına yönəlmişdir. Emosional baxımdan təhlükəsiz və dəstəkləyici təlim mühiti şagirdlərin stress və narahatlıq səviyyəsini azaldır, səhv etmək qorxusunu minimuma endirir və onların təlim fəaliyyətinə daha fəal və motivasiyalı şəkildə cəlb olunmasına şərait yaradır. Bu yanaşma xüsusilə yeniyetmələrdə emosional sabitliyin və öyrənməyə müsbət münasibətin formalaşmasında mühüm rol oynayır (Bayramova, 2024).

Humanist pedaqogika isə şagirdin şəxsiyyətini, daxili potensialını və fərdi ehtiyaclarını təlim prosesinin mərkəzinə çəkir. Şagirdin dəyərli, qəbul olunmuş və anlaşılmış hiss etməsi onun özünəinamını gücləndirir, özünüifadə imkanlarını genişləndirir və daxili motivasiyanın formalaşmasına zəmin yaradır. Humanist yanaşmada müəllim nəzarətçi deyil, dəstəkverici və bələdçi rolunda çıxış edir ki, bu da şagirdin təlim fəaliyyətinə könüllü və məsuliyyətli münasibətinin formalaşmasına səbəb olur (Rüstəmov, 2017).

Ümumilikdə, bu psixoloji yanaşmaların əsas məqsədi şagirdin daxili ehtiyaclarını, emosional vəziyyətini və şəxsiyyət xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla təlim motivasiyasını gücləndirməkdir. Muxtariyyət və sosial bağlılıq hissini təmin olunması, emosional təhlükəsiz və qəbul edən mühitin yaradılması, həmçinin şagirdin özünü dəyərli və səriştəli hiss etməsi nəticəsində öyrənməyə yönəlmiş daxili, davamlı və mənalı motivasiya formalaşır. Bu isə təlimin keyfiyyətinin yüksəlməsinə və şagirdlərin akademik və şəxsi inkişafına uzunmüddətli təsir göstərir.

Kompetensiya və əməkdaşlığa əsaslanan müasir təlim yanaşmalarının motivasiyaedici rolu

Kompetensiya əsaslı təlim (Competency-Based Training) şagirdlərin bilik və bacarıqlarını konkret nəticələrlə əlaqələndirməyə yönəlmiş pedaqoji yanaşmadır və onların öyrənmə prosesinə aktiv cəlb olunmasını təmin edir. Bu yanaşmada şagirdlər yalnız nəzəri bilikləri mənimsəmir, eyni zamanda əldə etdikləri bilik və bacarıqları real həyat situasiyalarında tətbiq etmə imkanına malik

olurlar (Sərdarlı və b., 2025). Təlimin bu xüsusiyyəti şagirdlərdə məsuliyyət hissini artırır, onların öz inkişaflarını müşahidə etməsinə və irəliləyişlərini konkret nəticələrlə qiymətləndirməsinə şərait yaradır.

Uğur hissi və kompetensiyanın artması şagirdlərin daxili motivasiyasını möhkəmləndirir və onların təlim fəaliyyətinə daha yüksək səylə qoşulmasına gətirib çıxarır (International Labour Organization, 2020). Bu yanaşma həmçinin təlimin nəticəyönlü olmasına xidmət edir, çünki hər bir şagirdin öyrənmə prosesi əvvəlcədən müəyyən edilmiş bacarıq və nəticələr üzrə qiymətləndirilir. Nəticədə, kompetensiya əsaslı təlim həm fərdi inkişafı dəstəkləyir, həm də şagirdlərin öyrənmə prosesinə davamlı maraq göstərməsinə imkan yaradır.

Əlavə olaraq, bu model şagirdlərdə problem həll etmə, qərarvermə və kritik düşünmə bacarıqlarının inkişafına da təkan verir, çünki onlar bilikləri yalnız nəzəri olaraq deyil, praktiki situasiyalarda tətbiq etməyi öyrənirlər. Bu da təlimin mənalı və motivasiyaedici olmasını təmin edir və uzunmüddətli öyrənmə nəticələrinin formalaşmasına töhfə verir.

Nəticəyönlü təhsil modelində isə təlimin məqsədləri və uğur meyarları əvvəlcədən aydın şəkildə müəyyənləşdirilir. Məqsədlərin aydınlığı şagirdlərin səylərini istiqamətləndirir və motivasiyanı davamlı edir (Pal, 2025).

Həyat bacarıqları yanaşması təlimi real həyat tələbləri ilə əlaqələndirərək problemlərin həlli, qərarvermə və ünsiyyət bacarıqlarının formalaşmasına yönəlir. Təlim fəaliyyətinin gündəlik həyat üçün mənalı olması yeniyetmələrin daxili motivasiyasını artırır və onların fəal iştirakını təmin edir (Youth Futures Foundation, 2023).

Kooperativ təlim şagirdlərin qruplar şəklində əməkdaşlıq etməsini və tapşırıqları birgə həll etməsini nəzərdə tutur. Sosial qarşılıqlı təsir və həmyaşıl dəstəyi motivasiyanı artırır və təlim prosesinə emosional bağlılığı gücləndirir (Johnson və Johnson, 2020).

Sosial-konstruktivist yanaşmada öyrənmə sosial kontekstdə baş verir, biliklər birgə fəaliyyət və diskussiya yolu ilə formalaşır. Layihə əsaslı öyrənmə isə real problemlərin həllinə yönəlmiş fəaliyyətlərlə öyrənmənin məqsəd və mənalılığını artırır, yaradıcılığı və özünüidarə bacarıqlarını inkişaf etdirir (Kurt, 2021).

Yeniyetmələr üçün motivasiya proqramları

Yeniyetmələr üçün motivasiya proqramlarının hazırlanması müasir təhsil sistemində təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəlmiş mühüm istiqamətlərdən biridir. Yeniyetməlik dövründə motivasiya strukturunda baş verən dəyişikliklər, daxili və xarici motivlərin yenidən təşkili məqsədyönlü proqramların tətbiqini zəruri edir. Bu proqramlar yeniyetmələrin yaş xüsusiyyətlərini, psixoloji ehtiyaclarını və sosial mühitini nəzərə almalı, əsasən daxili motivasiyanın gücləndirilməsinə istiqamətlənməlidir.

Motivasiya proqramlarının nəzəri əsasını özünü müəyyən etmə nəzəriyyəsi, gözlənti–dəyər yanaşması və sosial-koqnitiv nəzəriyyə təşkil edir. Bu yanaşmalara əsasən, yeniyetmələrdə təlim motivasiyasının formalaşması üçün muxtariyyət, səriştə inamı və sosial bağlılıq ehtiyaclarının ödənilməsi vacibdir. Proqramların məzmunu layihə əsaslı öyrənmə, oyunlaşdırma, refleksiya və özünüqiymətləndirmə kimi metodlara əsaslanmalıdır (Chen, 2025).

Motivasiya proqramlarının tətbiqi sistemli və mərhələli şəkildə həyata keçirilməli, ilkin diaqnostika, diferensiallaşdırılmış məzmun və davamlı qiymətləndirmə mexanizmləri ilə müşayiət olunmalıdır. Müəllim–şagird münasibətlərinin dəstəkləyici xarakter daşması, müsbət geribildirim mədəniyyətinin formalaşdırılması və ailə–məktəb əməkdaşlığının təmin edilməsi proqramın effektivliyini artıran əsas amillərdir.

Nəticə

Aparılan təhlillər göstərir ki, yeniyetmələr üçün motivasiya proqramlarının hazırlanması və tətbiqi kompleks, sistemli və elmi əsaslandırılmış yanaşma tələb edir. Yeniyetməlik dövrünün psixoloji xüsusiyyətləri motivasiya proqramlarının əsasən daxili motivasiyanın gücləndirilməsinə yönəlməsini zəruri edir. İlkin diaqnostika, diferensiallaşdırılmış təlim, aktiv metodlar və davamlı qiymətləndirmə mexanizmləri motivasiya proqramlarının uğurla reallaşdırılmasının əsas şərtləridir.

Müəllimin dəstəkləyici mövqeyi və valideynlərin fəal iştirakı bu proqramların davamlılığını və təsir gücünü artırır. Beləliklə, yeniyetmələr üçün motivasiya proqramları yalnız pedaqoji müdaxilə deyil, eyni zamanda psixoloji və sosial aspektləri özündə birləşdirən çoxölçülü inkişaf modeli kimi qiymətləndirilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Basye, D. (2018). *Personalized vs. differentiated vs. individualized learning*. International Society for Technology in Education (ISTE). <https://iste.org/blog/personalized-vs-differentiated-vs-individualized-learning>
2. Bayramova, G. N. (2024). Sosial-emosional öyrənmənin tədrisin təşkilində rolu. *Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi Əsərləri*, 1. https://journals.arti.edu.az/uploads/f_20240409060617754427001.pdf
3. Chen, R. (2025). *Designing effective motivation programs for employees: How recognition drives performance*. <https://bucketlistrewards.com/blog/designing-motivation-programs-for-employees/>
4. International Labour Organization. (2020). *Competency-based training (CBT): An introductory manual for practitioners*. ILO Regional Office for Arab States. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@arabstates/@ro-beirut/documents/publication/wcms_757836.pdf
5. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2020). *An overview of cooperative learning*. Cooperative Learning Institute. <https://www.co-operation.org/what-is-cooperative-learning>
6. Kurt, S. (2021). *Constructivist learning theory*. Educational Technology. <https://educationaltechnology.net/constructivist-learning-theory/>
7. Özünüdərketmə nədir və necə formalaşdırılır? (2020). <https://coaching.az/ozunud%C9%99rketm%C9%99-n%C9%99dir-v%C9%99-nec%C9%99-formalasdirilir/>
8. Pal, R. (2025). *Outcome based education: Features, benefits and disadvantages!* 21K School. <https://www.21kschool.com/in/blog/outcome-based-education/>
9. Rüstəmov, F. (2017). Humanist pedaqogika, yoxsa pedaqogikada humanizm? *Azərbaycan məktəbi*, 5.
10. Şagirdyönümlü təlim nədir? (2023). <https://arti.edu.az/2023/07/25/sagirdyonumlu-t%C9%99lim-n%C9%99dir/>
11. Sərdarlı, R., Qaragözova, A., Hacı Məhəmməd, V. (2025). Kompetensiya əsaslı tədris prosesinin təşkili və nəticələrinin təhlili. <https://file:///C:/Users/user/Downloads/UNEC-EX-2025+2+SON-104-116.pdf>
12. Youth Futures Foundation. (2023). *Life skills approach training*. <https://youthfuturesfoundation.org/tools/youth-employment-toolkit/toolkit-item/life-skills-training>

Daxil oldu: 22.10.2025

Qəbul edildi: 11.02.2026